ادبي بحثونه

لیکونکی

ګل پاچا «الفت»

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍ غواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپروني ډګر ته راوباسي.

دا کتاب «ادبي بحثونه» نومیږي او د پښتو د پیاوړی او قوي ادیب ښاغلی ګل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی ګل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د یو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هیچاته یې د ښودلو او ستایلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لګیادی کار کوي او تر اوسه یې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلي دي چه ځیني چاپ شویدي او ځیني نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پیغام یې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپیږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې یو بل غوره کتاب زیاتیږي.

او ښایي چه پښتانه ئې له لوستلو څخه فایده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوی مدیر)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دي کتاب په۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر لیك:	مخ:
ادب	۱
د ادب د کلمـــــي اصــــــل	۱
د ادب د کلمـــــي تــــاريخ	۱ـ۲
د ادب تعريف	۲
د ادب تقسيم	۲
شعر	۳ـ۴
شـعر د خوشـحال پـه نظـر کښـي	۴ـ۵
شـعر د حميـد پـه نظـر کښـي	۵ـ۶
شـعر د شـيدا پـه نظـر کښـي	۶
شـعر د عليخـان پـه نظـر کښـي	۷ـ۸
پـه ژوندکښـي دشـعر اوادب اغيـزه	۸ـ۱۵
دادب تاثير په اسلامي فقه اوديني احکـــــامو کښـــي	۱۶
حقيقـــت اومجـــاز	۱۷
صـــريح او کنايـــه	۱۷
ظـــاهر، نـــص، مفســـر، محکم	۱۷ـ۱۸
داســـتثنا بحـــث	۱۸ـ۱۹
لغـــوي تـــدقيق	۱۹ـ۲۰
دادب بنـــه او ګانـــه	۲۰ـ۲۱
فصـــاحت	۲۱
بلاغت	۲۱ـ۲۲
عواطف	۲۲
دعواطفـــو صـــدق	۲۲ـ۳۳
دعواطفـــو تجلـــي او ظهـــور	۳۳
دعواطفوثبـــات اونـــه رالويـــده	۳۴
خيـــال	۳۴
مبتکـــر خيـــال	۳۴ـ۳۵
مصـــور خيـــال	۳۵
مفســـر خيـــال	۳۵ـ۳۷
تمثيـــل	۳۷ـ۳۸
ددي بخـــث خلاصـــه	۳۸
عاميانـــه بلاغـــت	۳۸ـ۴۰
دپښـــتو خولنـــدی	۴۰ـ۴۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم ا لله الرحمن الرحيم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعماليدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دوني له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي اموړله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډير مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کښې متعارف دي لکه: اهل، آ ل، ماه، ماء او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.
ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډير نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحس تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دی ضبط کړی) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هيچا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډيره راغلې ده او دجاهليت په وخت کښې هم (اکثم) بن صيفى دبني تميمو مشهور خطيب ذکر کړيده.

د ادب تعريف :

لغوي معنى خو يې تهذيب دی او څه شی چې له چاسره يا له کوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل کيږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان کښې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کيږي چې د وينا ښه والی اوبدوالی، غلط اوصحيح، خوږوالی اوپيکه توب ښيي او په منثور او منظوم کلام کې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث کوي.
د ادب په تعريف کښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراکاتو يا دزړه دخبر و ښکاره کول او داوريدو نکو په ذهن کښې يې کښينول دي، يعني ادب يوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په کښې ملحو ظ دی.
داانتقا ل که په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په کښې ښه کلمات انتخاب شوی وي او هم دکلماتو دښه ترکيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ويل کيږي او که داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دی:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دی چې بې دبيان له لطف او خوږوالي څخه او بې دبديع احساس له تحريکه بل مقصد اوبله غايه په کښې نه وي لکه ځينې عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو کښې ګورو يا ځينې منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په کښې وي.
مخلوط ادب ديته وايي چې يو اديب کوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړی صورت کښې غايه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښکلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل کيږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غير کښې نيسي اوکيدای شي چې سړی ساينس اوتخنيکي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هرڅه کښې ګډ کاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

ځوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
ځوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سرې يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په ځپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو ځوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازنو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسيلو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو ځخه معلوميږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډيرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډير مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډير اعتناکتلي دي، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسيني يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........
مګراوس ځوک په دغه راز جامو او کالونه غوليږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې ځه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کيږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کيږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کيږي، کله په کالو کښې ډير افراط کيږي اوکله بيا هغه پايزيبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولويږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که ځوک يې په ډيرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼې.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو ځخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډير تکليف يو يو بيت جبړته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوې او ځه ډيرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګڼه او همدغه شي ته يې شعرنه وايه بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبینۍ اومحض تعبیراتو حمل نشي شعر به د ځینو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښیو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهیت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعر د خوشحال خان په نظر کښې :

لکه غشي له ره بویه تیرانداز
هسې شعر له ره بویه سحر ساز
همیشه دزړه په لاس تله د وزن
زیات وکم له وزنه یوتوری غماز
په تورآس دحقیقت ناوې سپره کا
په سپین مخ پلونیولی دمجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه
په نظر کښې یې ښکاره دسترګو ناز
دصنعت زیورپه خورنګه ورپورې
دتشبیه چندڼ چووه باندې طراز
دمضمون دنزاکت غمزه ورخخه
سرترپایه درست صورت سره یوراز
که په نظم کښې کارکه اوتپوس راوړي
هم دزړونو په ښکار ګرځي لکه باز

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــي يـــــوه وينـــــا يــــــي وكــــــړه هوښـــــيار هغـــــه

عــــــاقلان بـــــه ويـــــل كانـــــدى پـــــه ايجــــــاز

خوشحال ل په دې بيتوكښې كما ل كوي چې خپل اغاز په غشي اوتيراندازئ كوي ځكه چې دشعرغشى هم په زړونو لګيږي او همدغه يې هدف دى، سحرويل ورته كه څه هم نوى تعبير نه دى مګر منلى او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياكم تورى غماز بولي ډيرښه خبره ده او له غمارنه ورته بله ښه كلمه نشوپيداوكولى، كه ووايو چې د غمازكلمه به هيڅا دغسې په ځاى نه وي استعما ل كړى څه غلطه خبره به نه وي.
د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلوميږي چې دى بې وزنه كلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت كښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ بې دمجاز پلو نيسي خومره ښه تعبير دى ځكه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن كښې يې لري او ديوې كلمې استعما ل په موضوع له، معنى كښې حقيقت بولي او په نورو ځايو كښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنىٰ لري او نوركوايف په كښې ليده شي. په هرصورت موږويلى شو چې خوشحال بې حقيقته كلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنى هم څه اصلي غايه نه بولي.
د خوشحا ل په نظركښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو كرشمو مكيزونو سره يې په سترګو كښې هم نازشته او دصنعت خورنګه زيور وريوري دى.
وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاكت غمزه هم بې له صنعته يوبل شى ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت كښې تناسب اويو راز والى غواړي بيانو وايي چې په دغسى نظم كښې كه كار كه او تپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښكاركوي.
هو! دشعرله زړونو سره كاردى او د همدغه ښكارلپاره پيداشوى دى په دې بيت كښې علاوه په دې لطف چې له كارغه اوتپوس نه زره وړونكى باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښكارپه يادلو سرې ته دخپلې اولې مسرى تيراندازي اوغشى هم يادوي، په وروستى بيت كښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره كوي چې خومره ښه مطالب يې په كښې ځاى كړى دى او په يوځوبيتوكښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله يايوه رساله ورځنې جوړيدى شي.

شعر د حميد په نظر كښې:

شـــــــــــعرنه دى داخونــــــــــاب دزخمــــــــــي زړه دى

يادســـــــتي وتلـــــــى دم لــــــه خــــــولې دمــــــړه دى

يـــــا نغمــــه دنـــــيم بســـــمل مرغـــــه دخـــــولې ده

يــــــا مجنـــــون تــــــه معمـــــا ښــــــكلي ليلــــــى ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــــــا دوینـــــــــــــو اباســـــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالـــــــــه ښـــــــــاره دحیــــــــــرت وتلــــــــــی فــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وایې چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پوهیږي چې حمید شعرته څه وایي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد په خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وایې شعر یاد زخمې زړه خوناب دی یا هغه وروستۍ دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښې وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وایي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووایي شعر دانسان بدیعي احساسات خو ځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووایي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتفت کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضــــــــــمون دشــــــــــعر لکـــــــــه پیکــــــــــــردی

رنګـــــــین الفـــــــاظ یــــــــې رخــــــت وزیـــــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه خیـــــــــــــزه

پیکرکــــــــــــه هــــــــــــر خودلربـــــــــــا تــــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووایي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګربې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که ښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دي اودبل نه دي ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د علیخان په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه يې اغوندي انسان ګاهې سبوع

عنوانات دي دا ابيات معنون حکم

ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعليخان له دې دوه بيتو معلوميږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعريو لباس دی چې کله به يې ښه سړی اغوندي اوکله بد، يعني دی لکه خوشحا ل او شيدا شعر يوپيکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس يې ګڼي چې کله يوه ښه شي او کله بدشي ته په غاړه کيږي، دعليخان نظريه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانيو نظريه داسې ده اوس هم ځيني کسان شته چې وايي شعريو ښايسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلويږي ياشعر يو زيوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کيږي (۱)
مګر دعليخان په نظريه کښې يوشی شته چې دی يې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې عليخان له ځينو داسې ملايانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب يې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بيتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په خه ګڼي ممنوع

ډير ابيات له آنحضرته دي مسموع

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه يې اغوندي انسان ګاهې سبوع

که چيرې عليخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقيقت بيانولی يا چاترينه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ يقين دی چې شعر به يې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې عليخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقيقت او معنويت ته نه وي پريوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده ديوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تيرکړي يقين به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډير سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په يوه شي کښې بل شانته وي نظريه يې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډيوه کې يومضمون شته چې دلته يې بيانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دده په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو اودا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشأ اوسوزان شعر ستایي پو هیږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کیږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو اودانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هیږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کیږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډیر تفاوت لري.
داچې له یوه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهیږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکیلیږي تجزیه کاندي هیڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرپه همدغه ځای کښې دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوړو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهیڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کیږي، دغه راز ادبا تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډیراو څومره موفق دي.
که چیرې شعر و ادب یوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان وواېو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادبا دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډیر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي موږ خپه يواو خپګان راپيښ شوی وي، ياکوم مصيبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ويناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښي که په يو داسې صحبت او مجلس کښي ګډون وکړو چې هلته لطايف او ظرافتونه وي ياڅوک دغم او مصيبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وايي او راز راز حکايتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کيږي اوپه وضعيت کښي تغيير راځي که چيرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډير کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهينو او شواهدو ښې ښې فيصلې کيږي. دغه راز حياتي جريانات چې په نظر کښي ونيسو ويلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښي راسره دی او يوه خوږه يارانه راسره لري. کله چې تياره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د اميد کرکۍ راته خلاصوي او د رڼا زيری راکوي په همدغو مره وينا هم دادب تعريف نه تماميږي بايد ووايو چې ادب په جګړواو دعوو کښي شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښي چې يو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فيصله کيږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډير ډير کومکونه کوي که خبره دوايرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښي هم ادب لارلري او هرڅوک يې له تاثير لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تيرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه ديوهانو او صوفيانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډيرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلوميږي مګر عجيبه لاداده چې دغه د بزم او بزميانو همنشين دخطابو په ممبرونو هم دريږي او په مکتبو او مدرسو کښي داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اومليت دناموس ساتلو وخت راشي بيا داسې سندرې وايي چې دتورياليو او ننګيالو ويني په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحيات په هره خواکښي کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګوری په يوه شعر کښي به ځان يوراز ښيي اوپه بل کښي به بل شان معلوميږي. همدغه سبب دی چې ځينې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وايي چې شاعر هغه څو ک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه يې چې په زړه وګرځي هغه وايي.

ريښتيا وايي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو يې خلکو ته په شعر کښي ښکاره کوي مګر داتعريف يوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لړ او ډير تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کيږي ځکه دمزاج په تلون يوازې دی ياديږي اوبل چاته څوک ګوته نه نيسي. که چيرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پيژني خپل ځانته وګوري او هيرزړی نه وي يوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښي يو راز نه وي او په ډيرو شيانو کښي يې فکر يو راز او بل راز کيږي ډيرځله په کوم مجلس کښي په کومه موضوع بحث کيږي او راز راز مختلف ومخالف نظريات او دليلونه راوړل کيږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خيالونه بل راز کيږي. ډير اشخاص شته چې يوه ورځ يوه سړي ته ښه وايي بله ورځ يې بدبولي، يووخت ديوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوپښ کړي بل شان شي چې په طبيعي احوالو کښي هغسې نه وي له ځانه سره يو ډول فکر کوي او په جميعت کښي بل ډول، ديوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډير فرق په کښي راځي اوواقعات وحوادث بيخي بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کيفيات په نظرکښي ونيسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک يم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښي يو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښي بل شان کارونه لرم. نو دا خوی يوازې دشاعر نه دی دډيرو دی. هرانسان کله له دنيانه مرورشي اواخرت په خوب ويني کله بيا ددنيا يوه شيبه عيش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډيرو احوالو کښي داحساسي اوادبي اغيزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثريت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغيزو او حواد ثو له تاثير لاندې وي او تعقل هم دغو اغيزو اوتاثيراتو ته غاړه ايښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کیږي او کله به عشقي رنګ پیدا کوي. یووخت به پکښې دننګ وغیرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغیرت په ډېرو و لي، نو هیڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان یو وخت وایي:

مـــــخ دهغــــو تورشـــــه چـــــې یـــــې مینــــې نفســــاني دي
یـــــوه مینــــه بـــــاقي ده نـــــوري کـــــل مینـــــې فـــــاني دي
مکــــړه دنفـــــس نغوتــــه د هــــــوا پـــــه لـــــوري مــــه ځــــه
واړه دنفــــــس چــــــاري شـــــیطاني ، نـــــه رحمـــــاني دي
کردبــــــدو مکــــــړه بــــــدکاران دبــــــدو کرکــــــا
هرچــــــې نیکوکــــــار دي دنیکــــــي پــــــه د هقــــــاني دي

وخــــــوري خملــــــې پـــــاخې نـــــه دې فکرنـــــه دې ذکـــــر
تـــــه خـــــه ســـــړی نـــــه یـــــې دا خویونـــــه حیـــــواني دي
مـــــه اوســـــه بـــــې ذکـــــره همیشـــــه اوســـــه پـــــه فکـــــر
ذکـــــر فکـــــر واړه دزړه کـــــاردی روحـــــاني دي
ډیـــــر خلـــــق نـــــاپوه دي چـــــې یـــــې ډارنـــــه شـــــي لـــــه مرګـــــه
خانـــــدي هوســـــیږي پـــــه خـــــه خـــــوښ پـــــه نـــــاداني دي

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مینو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله یې راکړه.

یاوایي:

مســـت یـــم مـــی پرســـت یـــم همیشـــه ایـــاغ پـــه دســـت یـــم

یوســـاعت چـــې ځـــي راباندې غـــم دی بـــې ایاغـــه

تـــــل هــــوا هـــــوس کــــړه تــــر اولــــه یوپــــه لــــس کــــړه

ســـــتا لـــــه غمـــــه خـــــه دي کـــــه زه ولاړم لـــــه فراغـــــه

مګرپه دې ویلویې هم تنده نه ماتیږي اوپه ډیرو صریحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهیڅ انسان داسې نه شي کیدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي یاشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هیڅکله ورته دمړینې فکر پیدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کیږي او نه بیخې شهواني کیدی شي نوکه خوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي باید مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي یاپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چیرې شاعر هم دنورو غوندې ټګ یا هوښیار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمایل پټ کړي ژوند یې یو راز او نغمه یې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کیف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثیر کوي چې د زړه خبرې دي او له حیات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثیر او اغیزې په لحاظ له علم او فلسفې نه میدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهینو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعیاتو یو لوی عالم، ګوستاولوبون وایي:

که غواړې چې یو جمعیت له خپل تاثیرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وایې په تاکیدي ډول یې وایه او په ډیر حرارت یې مکرر کوه؛ صحیح براهین اومثبت حقایق پریږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثیلونو ډیر کاراخله چې حواس له تاثیرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبیهات، ساحرانه کلمات لکه حریت، وطن، ورورولي، علم، حقیقت، مساوات ډیر ډیر وایه؛ پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نیسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثیربه خلقو باندې له علم او تعقل نه زیات دی اوصحیح براهین یامثبت حقایق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبیهات یې لري.

که موږ پخپله هم په حیات کښې دقت وکړو راته معلومیږي چې ادبي تعبیرات اوادبي براهین په ربښتیا ډیرقوي دي او دغه راز ادبي رجا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعیتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وینا په ادبي جاذبه یا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثیر اچولی شي هغه که لیکونکی وي او که نه وي، پخپله شعر وایي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پیداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښیني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته یې ضرورت نشته پریږدئ او یوازې هغه شاعران په نظرکښې ونیسئ، چې پخپلو اشعارو یې له پادشاهانو او لو یو خلقو څخه ډیر انعامونه اخستي دي او ډیر قدرونه یې لیدلي دي. د دوی شمیر هم دومره زیات دی چې لکه خزانهٔ عامره یولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه یې دلته یادوو:

امیرخسرو: دې شاعر له ډیرو پادشاهانو او لویو خلکو څخه بخششونه لیدلي چې دټولو بیان او ږدیري. یوه صله یې چې له سلطان قطب الدین څخه اخستی ده هغه د یوه هاتي (فیل) په تول سره او سپین وو.

فرخي سیستاني: په یوه قصیده له امیرابوا لمظفر ناصرالدین طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه ځلوېښت اسونه په جایزه کښې واخیستل.

فطرتي کشمیري: په دوه بیتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخیست.

سید ذوالفقار شرواني ته په یوه مدحیه قصیده یوه وزیر ۷ خرواره وریښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې یوه بیت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنیسان دربهار
قطره تامی میتواندشد چراګوهر شود

یولک روپۍ وبخښلې.

حیاتي کاشي: ده ته جهانګیرپادشاه دتغلق نامې په یوه مبحث باندې دده په تول سره او سپین ورکړه.

ارزقي وایي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختهٔ نرد لوبه کوله مګرلوبه یې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به یې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډیرپه ویره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي یوه رباعي وویله چې دده له لوبې یې دحسن تعلیل په ډول ښه تعبیروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا یې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرشـــاه ســـه شـــش خواســـت ســـه يـــک نقشـــی فتـــاد

تـــــوطن نبــــری کـــــــه کعبتــــــين داد نــــــداد

شـــــش چـــــون نگريســــت حشــــمت حضـــرت شـــاه

از حشــــــــمت شـــــــاه روی برخـــــاک نهـــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتين غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدير داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غوارې هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعيت يې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وايې هغه شپږ خاله چې شاه يې غوارې دشاه له هيبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هيڅ خپه شوی و، دغسې په هيڅ او خوشې خبره خوشحاليږي او هغه لاس چې توري ته يې وور بخشش ته يې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډير تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو يو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغيزې لري.
سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او داياز دڅښو لنډولو حکم يې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښيما نتيا پيداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډير ډير کارونه کولی شو مګر هغه څڼې يې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل يې بيرته ژرنه شو راګرځولی، داپښيماني ورو ورو زياتيده او دی يې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هيچا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښياران حيران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم يې له شعره په بل شی نه سرېده. دډولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي يې وويله:

گرعيــــــب ســــــر زلــــف بــــت از کاســــتن اســــت

چـــــې جــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســــت

وقـــت طــــرب ونشـــــاط ومــــی خواســـــتن اســــت

کاراســـــتن ســـــــرو زيپـــــــر اســـــتن اســــــت

ددې رباعی په ويلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقيقت ياد تعقل په سترګه ګوري هيڅ به په نظر ورشي او وايي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هيڅ په کښې نه وي هم پولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډير وجواهرو ځان خرخوي.
ديوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته يې وويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېي دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملي سره روان شوګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هیڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نویې دابیت ووایه:

مـــــــن آن ســــــــتارهٔ صــــــــبحم کــــــــه از طریـــــــــق ادب

همیشــــــــــه پیشـــــــــرو آفتـــــــاب مـــــــــی باشـــــــم

دابیت نه ؤیخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور تویې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغیزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس یې په غیر مستقیم ډو ل تاثیرات څرګندیږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت یې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان یې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هیر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو یې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته یې وویل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم دریسې خپه شوې وې او په سترګو یې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خواثریه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایې ونه ګوري ځکه چې موږ هریوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالیږو او هم قانع کیږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو یې مني.
مشهوره ده چې کوم وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږیږي، هغه یې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم یې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډېرخپه اومتاثر شواو بیایې ورته وویل په تاغونډې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې یې هیڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهیږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غونډې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت یې ویلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهیږم دی یېویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثیرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړیږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کیږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کیږي دلته نه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دامتیاز پیداکړی چې څوک به یې دخبرو تردید نه کوي او هر څه به یې اوري په شعر او ادب کښې ډیرې خبرې شته چې څوک یې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ویلی شي.

درحمان بابا دابیت:

بـــادچې ســـــتا پــــه زلفــــو بانـــــدی نیـــت دپریشــــانی کـــړ

څکـــــه یـــــې ګردونــــه دجهـــــان واړه پـــــه ســــــردي

دواقعیت او حقیقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چیچلو په نسبت چې د مخه تیره شوه څکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کیدل ددې دپاره چې زلفې پریشانوي دشاعر یو تصوردی چې دی به یې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا دیوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هیڅ فکربه ورته ددې خبرې په تردید کښې نه وي پیداشوی څکه چې ادبي لذت یې سړی دغسې سوداګانوته نه پریږدي. په یوه بیت کښې خوشحا ل خان ختک هم خپلې معشوقې ته وایي:

پـــــه مــــــلال کاتــــــه عاشـــــــقان وژنـــــــې

ســــــتا پـــــه ســـــترګو کښـــــــې چــــــړې دي دقصــــــاب

مګر هیڅوک نه وایي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائیږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندی کړي، دابیت سره له دغه اعتراضه چې هیڅوک یې نه شي کولی او نه یې کوي په اوریدونکو تاثیر کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بیل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.
په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ویلي:

کـــــه پـــــه نظـــــم کښـــــې کارګـــــه اوتپـــــوس راوړې

هـــــم دزرونـــــو پـــــه ښـــــکارګرځي لکـــــه بـــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زرونه نه شي وړلی او دوی زرونه وړي.
په کومو خبرو کښې چې دادب مالکه ګډه شي هغه په هر چااثر کوي او هرڅوک یې خوښوي. وایي چې د«هارون الرشید» دوه زامن وو، چې یوپرې ډیرګران و اوبل لږ، چارو څنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل ناګران زوی راوغوښت، هلته څوداني مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته یې وویل چې داڅه دي؟
هغه وویل:
«مساویک» یعني مسواکونه، دی یې رخصت کړاو خپل ګران زوی یې راوباله له هغه نه یې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه څکه چې دې جملې سره یې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووایی چې ستا مساوي یعني کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکیب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد یې په بل راز اداکړ او ویې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومیږي چې دپادشاه یو زوی ادیب ؤ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې یې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکاریده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندی پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.

په یوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته یې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نهویني نو څه پوهیږي چې هغه شته (غرض یې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض یې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسیږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کیږي او ملامتیږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه یې را وا خیسته او دی یې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وویل ماخونو رخه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو یاپه اوبو وولي نه ژوبلیږي، که خاورې اواوبه یوځای کړي اوخټه شي نوپه خټه هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته یې کیږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټو ل تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتیږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نهویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم وفلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای نبایي چې هغه یې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه یې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم یې وکړ چې وهئ یې! سړي چې په مخ څپیړې وخوړې بیا راوړاندې شواوویې ویل: حاکم صاحب!

تـــــــاچې پـــــــــه مـــــــــخ څپیــــــــــــړه راکـــــــــــړه

لـــــــــه اوښـــــــــــکوډکې ســــــــــــترګې چاتـــــــــــه واړومــــــــــــه

ددې لنډۍ په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امرې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره یوه ښه وسیله ده او بشر په علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په دیني احکامو او مسایلو کښې یې دومره تاثیر وینو چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومیږي.

که چیرې داسلام علماؤ ادبي قوانین نه وای کشف کړي او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هیڅکله به خوک دقران کریم په اسرارو او معانیو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسیربه میدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوین شوې، فرایض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څخه وو بیل کړی، هغه اوامر چې یوازې اباحت ترې معلومیږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به یوراز ګڼل کیده او د ډیرو حقایقو په مخ به پرده پرته وه.

همدغه ادبي اصو ل او قوانین دي چې خلک یې د خدای دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخدای احکام یې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البیان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسایلو په مرسته یې معنا ته لاره پیداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پیداشو ل.

هرکله چې زموږ دیني کتاب (قرآن کریم) دفصاحت او بلاعت له حیثه داعجاز حدته رسیدلی او زموږ ښکلی رسول(ص) هم افصح العرب بلل کیږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پیغمبرپه وینا پوره پوهیدل ډیره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقایقو زیات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهیږي. اوپه نبوي احادیثو کښې بصیرت پیداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسایلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شی نه دی، که چیرې ددین امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنا دغه صحیح اجتهادونه به نه ووشوي؟

په اصول الفقه کښې دشرعي احکامو پیژندل په څلورو تقسیمو پورې اړه لري:

اول تقسیم: دلفظ په اعتبار دی دصیغې او لغت له حیثه چې اقسام یې دادي: خاص، عام، مشترک، ماٴول، داتقسیم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.

دوهم تقسیم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دی چې هر یو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.

دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محکم .

دخفا اقسام: خفی، مشکل، مجمل، متشابه.

دریم تقسیم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دی اواقسام یې دادي:

حقیقت، مجاز، صریح، کنایه.

څلورم تقسیم: دمراد او مقصد پیژندلو په اعتبار دی چې قسمونه یې دادي:

عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضاٴ دنص (۱).

لومړی اودریم تقسیم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسیماتو اوس دمثا ل په ډول د ځینو اقسامو تاثیر اواغیزه په فقه او احکامو کښې داختصار په ډو ل ښیو:

---

(۱) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصیل زښت ډیر اوږدیږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای نوله بسط و تفصیل څخه یې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقت اومجاز

حقيقت په درې ډوله دی: متعذر حقيقت، مهجور حقيقت، متعارف حقيقت، که چيرې ديوه لفظ حقيقي معنی متعذر ه يا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد يرې نه حقيقت.

نوکه يوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښيږدم او بيا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقيقتاً يې قدم نه دی ايښی که چيرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دينه چې ننوزې هغه کره قدم کښيږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقيقتاً يې قدم ورکره ايښی دی، ځکه چې دلته له قدم ايښودلونه مجازي معنی مراديږي چې ننوتل دي نه قدم ايښودل نو حقيقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حديث کښې: ((لاتبيعو الدرهم بالدرهمين ولاالصاع بالصاعين)) چې يوه روپۍ په دوو روپو او يوه پيمانه په دوو پيمانو خرڅول منع شويدي. دپيماني حقيقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې ديوې پيمانې او دوه پيمانو غله ده، نوکه څوک دلرګي ياد کوم بل شي يوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ويل کيږي ځکه چې له يوه لفظه څخه په يوه حا ل کښې حقيقي او مجازي دواړه معناوې نه مراديږي.

که يولفظ مستعمل حقيقت لري اوپه مقابل کښې يې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقيقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنيفه (رح) وايي چې حقيقت اولی دی او دامام محمد اوابو يوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کيږي.

ددوی اختلاف هلته معلوميږي چې يوسړی قسم ياد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبيايې نيني ياډوډۍ وخوری نو دامام ابو حفيفه په نزد دنينو په خوراک حانث کيږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کيږي ځکه چې نيني مستعمل حقيقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقيقت ته په مجاز باندې ترجيح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کيږي.

صريح او کنايه

صريح هغه لفظ دی چې معنی يې څرګنده او ښکاره وي او کنايه هغه کلمه ده چې معنايې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډيرفرق لري، که صريح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې يې کوم بل مطلب نيولی وي هم خپل کار کوي او طلاق يا عتاق واقع کيږي اونيت ته هيڅ ضرورت نشته، مګر په کناياتو کښې نيت يا د حا ل دلالت ضروردی، که يوسړی په غلا (سرقه) يا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صريح دي په حدکيږي يعنې دغلا په اقرار يې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅيږي اوپه دې بل اقرار په درو کيږي ياسنګسار يږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووايي يا دغلا اوسرقې په ځای (مثلا) و وايي چې ما د ده ما ل اخيستی دی نو حد نه لازميږي او لاس نه غسيږي ځکه چې جماع د هسې يو ځای کيدو معنی هم لری او اخستل هم ډير ډولونه لري او احتما ل لري چې په بيع به يې ورنه اخستی وي:

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مراديې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صيغې څخه مطلب اومراد معلوميږي ظاهر ورته ويل کيږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زيات وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کيږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والى دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دى او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دى چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هيڅ نه وي موجود.لکه دا آيت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کيږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دى.
هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) وويل شو ه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړى وي اوکه ځينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کيږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې ورته سجده کړى وي که ټولو به يوځاى سرپه ځمکه ايښې وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)
که چيرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دى لکه په دې دو و آياتو کښې:
(واحل لکم ماوراءٔ ذالکم ان تبتغو اباموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړى ايت کښې يې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوې دي دنورو ښځو رواوالى هرڅو چې وي د عدد له تعينه ترې معلوميږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړى ظاهردى داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دى روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبني وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دى، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دى.
امام اعظم صاحب وايي که يوسړى اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دى لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې بيخي له اصله اقرار نه وي شوى اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړى وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډول ترينه کمې کړې.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکى نشته اوحکم يې ټينګ دى او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که موږ استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنى بيخي اقرارنه وي شوى نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنى به داسې شي چې نور خدايان نشته يعنې دنورو خدايانو نفي به يې معنى شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنى دمعارضې په ډول له مستثنى منه څخه جلاکړو معنى به يې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخداى شته، نو هم به نفي شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفي ده ځکه چې دخداى په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که موږ په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړى په ټولو حکم وکړو بيا مستثنى ورځنې وباسو نوپه دى آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خداى پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تيرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخداى په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځاى هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړى ووايي چې په ماباندې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايي چې د هريو ه څخه سل روپۍ کميږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دى يعنې لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کميږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړى ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکى راغى نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډير دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډير تاثير کړى دى چې د نمونې په ډو ل يې داځو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهماأف)) چې خداى پاک د مور پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذى او ضرردى، ځکه چې دامعنى په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هيږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذى اوضررلا زيات دى. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعماليږي او څه ضررپه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده ځوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاونددى هغه پوهيږي چې په دى کلمه کښې دشدت او قوت معنى پرته ده چې هغه معنى دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دي ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کيږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دې معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې مى عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موارد دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او احتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.

(۲)سره له دى چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب وwايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې موړ ورته ميوه وايو نه ده خوړلی ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.
فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک يې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړې دي.
که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هيږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک ومووؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپيژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پوهې سره اديي پوهه هم تړلې ده او يو بينا فقيه هيڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکيږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائيږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:
چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی‌دی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وويل: ((ماا جهلک بلغة قومک))يعني ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهيږې او د دې امتيازنه شې کولی چې (ما) په (ماتعبدون) کښې دغير ذوی العقولو لپاره استعماليږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعماليږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.
وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډيرو بيځايه لغزشونو او نا پوهۍ څخه ژغوري.
په دې ډول ډير ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډيره اغيزه لري اومعلوميږي چې د ډيرو ديني مسايلو نيلي اوريښې ورپورې تړلې دي.

داادب ښه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو داادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل يې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپيژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځيني اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي مګر داادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل يې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.
په دې کښې هيڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګر حقيقي ادب داوسنۍ پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډیر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتـو په نظرکوري.

اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډیر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډیره له نظرلاندې وه، که څوک داوسني اوپخواني ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانی ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغایې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کیږي.

څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کیږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالي په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنایي ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسی کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کیږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومیږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.

د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف ونقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.

که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یایې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کیږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.

دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دي نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسیږي دا هم بلاغت بلل کیږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.

بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.

د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکل شوي هم دي. نـو دغه د ادب ډکاڼي برخه (ادبي فنون اوصنايع) پرېږدو او د ادب په بنه او اصلي وجـود خه خبرې کوو.
اوسني اديبان او ادب څېرونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼي او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب يې نه شو بللى ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومي اميا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعما ل لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوينبوي او متاثر کوي يې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هيڅ قيمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کيداى نو په عواطفو کښې څوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادى چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يوه شعرکښې داشی نه وي نـو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبني دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسيدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره يې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتياني عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا ني جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دوه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بــــه نـــــه شـــــم بــــې وصـــــاله راشـــــه کښـــــينه

شـــــه خبـــــر زمالـــــه حالـــــه راشـــــه کښـــــينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخر کړی دی فرار رم سرشتانو
دوحشت په خوی غزاله راشه کښینه
په مراد دعندلیب بی وفا ګله
جلوه ګرشوي پس له کاله راشه کښینه
زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم
دخپل یارشام و هلاله راشه کښینه
نازکي دیار دطبع کړه موزونه
ای شیدا نازکخیاله راشه کښینه

دوهمه نمونه دملي سندري يوه ټوټه:

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه
له هوسه غورځوه لستوني دواړه راځه

په کالوچي ځان سنبا ل کړي زينت ناکه شي
ته له نورو نجونزياته ښيوه ناکه شي
دعاشقولړمانه لره قصابه شي
چي بورجل لره راځي لمني نغاړه راځه
نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه
له هوسه ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــــېِ بورجـــــــل لـــــره راځـــــــي عــــــالم خبرکـــــه تـــــه
پـــــه زلفـــــانو ورتـــــه پـــــورې مشـــــک عنبـــــر کـــــه تـــــه
يـــــو ځلـــــي خوپـــــه عجـــــم ځـــــان برابـــــر کـــــه تـــــه
چـــــې مـــــوزي کـــــره شـــــوې بنـــــده ژاړه ژاړه راځـــــه
نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه اميـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه
له هوسه...

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډير هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډير خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل ، بې وفا ګل ، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو يې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.
په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانۍ ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتي دي هغه ويل شوي، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډير ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کارواخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبد يعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پريوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتياني عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅيدم څه بد يعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډير تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعي په مخکښې يې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته نااشنا ايسيدې چې کتل مې زما طبعي دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرېي دعاجزۍ په ميدان کښېښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نوموړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چې شعرد زړه غږ دی او بې له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول یو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځینو کښې ادبي فنون دومره دیرنشته اویوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځینې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښایست لري خو دلبري او دلربایي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســـــرولبانودې پیــــزوان وهـــــې ټالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــې جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

ســـــترګې دې تـــــورې جلــــــی زلفـــــې سمســـــورې جلـــــی

ســـتاپه تنـــدي کښـــي عجـــب خونـــد کاشـــنه خالونـــه کنـــه

زلفـــــــــــې جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

وخـــــت دبهـــــار دی جلـــــی وطـــــن ګلـــــزار دی جلـــــی

راځـــــــــه چـــــــــې دواړه دباغچووکړوســـــــــیلونه کنـــــــه

زلفـــــــــــې جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

بـــې تـــامې تـــاب وي کلـــه پـــه ماکښـــې آب وي کلـــه

مـــا پـــه شـــاکړی ســـتا غمونـــه غرونـــه غرونـــه کنـــه

زلفـــــــــــې جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباره خان خبري   درومرجان خبري

زما دشعر نه قربان شه نور شعرونه کنه

زلفي جالونه کنه

(باره خان)

(۲)

چيي مي په زړه ځي دغم داسي داسي

ژوندون مي کړ تنګ ستاستم داسي داسي

نه پاتي مجنون، نه فرهاد نه شيرين شه

فنا شو په عشق کښي عالم داسي داسي

سيلاب مي داوښکو په مخ ځي همېش

بهيږي له سترګومي نم داسي داسي

مين دي د دريم ای ماه جبيني

کړيږم مدام خورم قسم داسي داسي

غماز مي پريباسي دغم په خندق کښي

زه غواړم مدام ستا کړم داسي داسي

نوروزه! مشال دعمل ځانته بل کړه

شته ځای دخطر په تورتم داسي داسي

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٣)

مسته په خنداد جینکو په مخکښي میره ځي
خیا ل یي په چانشته دی دټول مالت کجیره ځي

مسته چې منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځي
مخکښي شي له نجونو کودر غاړي ته بیدریغه ځي
واړه عاشقان یي له دنیا خخه بي تیغه ځي
دالکه کوتره له دي ټولو هواګیره ځي

مه کوه خونکاري دومره کبریه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بي وزلو عاشقانوته
مه اخلاه ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودي سوم په شمع سري لمبي مي دضمیره ځي

وه دنجونومیري ته لاخومره لوی دماغ لري
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لري
تاته کتی نه شم په تندی کښي بل چراغ لري
نجوني دمالت واړه داستا د وروسته خیره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلی دی وطن ټول دګل په خیر شنه
سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګي هیرشنه
وری چې بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه
نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې
دایې غابن په خوله کښې زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښې
هسې رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو
نه یې سیال په هند کښې شته دی نه ثاني په بنګاله کښې
لکه ونښلي مرغۍ چې په سست دام دسلولومو
هسې زه پریشانو زلفو، کښې ایستم په کشاله کښې
دازماله غمه شین زړه پکښې خیال دیار دلبو
هسې رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښې
ماویل عین ګنه ګل دی دغنچې په لمن نغښتی
که مې کوت یوګل اندام وپروت په سبزه دوشاله کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســــــرترپایه تیـــــغ دهجرلکـــــــه نـــــــی ســـــــوری کـــــــږم

ځکــــه یــــم مــــدام داهســــــې پــــه فریـــادو پــــه نالــــه کښــــې

کــــه یـــار غـــــواړي هـــــومره ژاړه څــــــودر ځـــــې عبدالحمیـــــده

داپــــه داچـــې در مونـــد ه شـــې پــــه دریـــاب نــــه پــــه نالــــه کښــــې

(حمید)

(۲)

داحســــــینه پـــــــري مســــــته پــــــه خواراغلـــــــــه

کــــــه ومځکـــــــې تـــــــه ســـــــپوږمۍ دســـــــماراغله

پــــــه روڼتـــــوب زمــــــا داوښـــــــو شــــــبنم نــــــه دی

غنچـــــې خولـــــه چـــــې دګــــــل رخ پــــــه خنداراغلـــــــه

دجنـــــون زنځیــــــر مــــــې پریــــــووت وګــــــردن تــــــه

چــــــې پــــــه زړه مــــــې ســــــتا دزلفوســـــــوداراغله

چــــې دې تیـــــغ دغمــــــزی واچــــــاوه وځنـــــګ تــــــه

زه هغــــــه ســـــــاعت شــــــوم پـــــوه چـــــې قضــــــاراغله

پــــــه ژړا بـــــــه مـــــــې لمـــــــن لنــــــده وي دیـــــــره

کــــــه څرګنــــــده مــــــې پــــــه ســـــــترګو شـــــــهاراغله

خانګـــــل ګـــــل دمضـــــمون تـــــول ترهســــــې حــــــدکړ

چــــــې بلبلـــــــه دفارســـــــې پــــــه ژړا راغلـــــــه

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

دا پــه خــوب کښــې راښــکاره شــو ددلبــر مــخ

کــه پــه ابرکښــې ښــکاره شــو دقمــر مــخ

چــې یــې ولیــده داســتا جــوهر دغاښــو

پــټ لــه شــرمه پخپــل آب کښــې کــړ ګــوهر مــخ

لــه حیــادې غــټ ومــخ تــه کتــی نــه شــم

کلــه لیــد پــه خــوړو ســترګو شــي دنمــرمخ

راپــه یــاد چــې دې دســرو شــونډو خــواږه کــړم

ټکــوم لکــه مګــس عبــث خپــل ســر مــخ

قلنــدر دمبــر اهلتــه عاشــق بولــه

کــه یــې ونیــو ســتابانوته دتېــرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندیې کاندي نو وروسته تر ډیرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصعنت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هر که سخن را بسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګر کم کند

دامنظومه هم په ډیرې جګرخونی او ډیرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند یې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل یا حقیقت پلوشه په یوه شي کښې ځان ښکاره کړي یایوبل نفسي اوقوي عامل پیداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګین په اوریدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وینو د دیوان د خاوندانو په اشعارو کښې یې هم ډیرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حمید، د خوشحا ل او عبدالقادر، علیخان او ډیرو نورو شاعرانو په دیوانو کښې ډیر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا ځوک نه شي ویلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندروکښې هم کله کله ډیر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هیږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا ځوبيته وګورئ:

یـــا تیـــك ســـتاپه جبـــین دی — یاســـــــتر‌ګه دســـــــباده
یـــا جـــام دچـــین مـــاچین دی — یاســـــپینه خولـــه زیبـــاده

****

یـــــــــا عطرد‌ګلانـــــــــــــو — یاســـتا دمـــخ خـــولې دي
یـــــــــاتورې دفـــــــــولادو — یاســــــتر‌ګې دلیلـــــــې دي
یـــــــــاکیف دی دشـــــــــرابو — یـــا بنـــګ دبنګـــالې دي
یـــا هجـــر ســـخترین دی — یـــا تبـــه یـــا وبـــا ده

یابـــــــــاغ دښـــــــــکلو‌ګلو — یـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
آوازادی دبلبلـــــــــــــــــــــــو — یـــا زړه دحمیـــد ‌ګـــل دی
یـــــــا تیـــــغ دغوخولـــــــو — یـــا ســـتا خـــونې چار‌ګـــل دی
یـــــــــادامرغ زریـــــــــن دی — یـــا هغـــه محبوبـــا ده

(حمید ‌ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ویل شوي دي په عروضي اشعارو کښې هم ډیر ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثیره پیداشوي او په زړه اثر کوي چې یوه نمونه یې داده:

ســـــحر بـــــاده !دآشـــــنا پـــــه کوخـــــه ورشـــــه

زمــــــا دپــــــاره پکښــــــې و‌ګرځــــــه کوترشــــــه

لــــوی وکــــم چــــې وي تــــول ووینــــه پــــه ســــتر‌ګو

پــــــه احــــــوال ســــــره دهــــــر یــــــوه خبرشــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریوه چې زماله حاله پو ښتیدلې
په ژړا ورته په اوښکو کښې احمرشه
که خبرې زما د پاره درته وکړې
مخ راکوزکړه زما ولوري ته چېرشه
دنسیم په ړپا دې ښه نه شي رحمیه
ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم
هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم
دزړه ولې مې په تاپسې پرې کیږي
راته وګوره قربان دې تردیدرا شم
شیریني به دې دوصل هیره نه کړم
که هرخوغربت زده او خوارو زار شم
چې دې خیال په زړه کښې رایشی دننه
اورمې واخلي په نارو اوپه کوکارشم
داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې
قرباني به دې په مینه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونـــــــــه پـــــــــه خاطرکلــــــــــه را درومـــــــــي

چـــي پـــه شـــوق ګـــډ ســـتاد حســـن پـــه ګلـــزار شـــم

ستاوصـــــا ل پــــه بخــــارا کښـــي رحـــيم بيامونـــــد

صـــــدقه ترېولــــــــو ځمکـــــــو دبخـــــار شـــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلې محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډير اوصاف ورپورې وتړي او ډير شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هيڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بيلوي اوبيل بيل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلـــي او ظهور

کله يوشاعر د ډير ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو مونږ دانه وايوچې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي څومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او پاپه دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.
په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډير تيزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.
دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به يې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به يې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډيرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کيږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت نيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعواطفو ثبات او نه رالویده

ځېنې لیکونکي اوشاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پیکه توب ته رالویږي. یو بیت یا یوه مصرع یې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي او په ویناکښې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې تیټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ویناکښې دې له سره تراخره پورې یورنګ اویواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول یو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او ټیټوالی عیب دی یوراز والی یې هم عیب دی او ملال راولي نوپه لیکونکي لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړی اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومیږي ځکه چې یو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې دیوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصایدوکښې ګران ښکاري.

خیا ل

وایې چې خیا ل یوه قوه ده چې غیرمریي شیان او هغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږله نظره تیروي مګر دا تعریف پوره نه دی اودغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کښې راوړل کیږي هم نه.

نو وروسته به یې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښیو، خیا ل په ادب کښې یو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډیر تاثیر پیداکوي. که فرضاً کله موږ یو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پیښ شوی چې دومره خلک مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخیل نه په کښې کارواخستل شي.

ادبي خیا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران یې دتشبیه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پیداکوي لکه د حمید دابیت:

دازمالـــــه غمـــــه شـــــین زړه پکښـــــې خیـــــا ل دیـــــار دلبـــــو

هســـــې رنـــــګ زیـــــب وزینـــــت کالکـــــه مـــــې پـــــه شـــــنه پیالـــــه کښـــــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډیر لږ او نادر هم وي چې یو مثا ل یې دیوه انګلیسي شاعر یوشعر دی چې ددنیا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصویروي:

یوښاردی چې دیوالونه یې ډېرجګ او د روازه یې ډیر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک وریسې ګرځي، دې دروازې ته یو لوی حریې سړی راځي چې ډېر هیوادونه یې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیرو دښمنو یې بری موندلی مګرد دې لامله چې عسکری لباسونه او اسلحې یې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلی اوحیران درېږي.
وروسته ترده یولوی عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تالیفاتو سره راځي او دي هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځاییدو امکان نه ویني په ده پسې نور دسیاست او ما ل خاوندان رارسیږي او هریو دلته حیران درېږي چې څه وکړم په دی حا ل کښې یوه کوچنی جنۍ راپیداکیږي او په ډیرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبیا څه شیبه وروسته بیرته راوځي دوئ ته وایي چې ولې ولاړ یاست؟ دوئ وایي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلی، هغه وایې کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ یوبل ته ګوري او مترددکیږي مګر جینۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډیر عجیب ښاردی او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې یوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخلیږي.
ددې شعر ښایست اوجما ل دتخیل له ابتکاره پیداشوی او دتخیل ابتکار په اصل مضمون او د بیان په اسلوب کښې ځای لري.
په پښتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه لیکلي چې خلاصه یې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شی ځلیده، ماګومان کاوه چې کوم ډیر قیمتي څیزدی اوله کوم معدن څخه کومه قیمت بهادانه راوتلي ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډیر خوشحاله وم چې هلته ورسیدم ګورم چې دښیښې یوه ماته ټوټه پرته ده او نور هیڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې یوتخیلي ابتکار لیده شي.

(۲) مصور خیال:

څه شی چې یوادیب په سترګو ویني او پرې پوهیږي نو چې هغه د خپل خیا ل په مرسته تصویر کړي مصور خیا ل ورته وایې مثا ل یې دادی:
یوه سړی دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به یې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وویل یوه حیاناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زیارت ته راځي اوسبا دوخته بیرته ځي.

(۳) مفسر خیال:

کله چې کوم ادیب په یوه شي کښې څه روحي یا ادبي کیفیت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځینې ادبا د یوه سیند یا یوه غره له لیدو ځنې، ځنې تاریخي واقعاتوته ولاړشي او دتیرو حوادو ثو او زاړه عظمت تجلیات په کښې وګوري نو دامفسر خیا ل با له شي چې یو مثا ل یې دادی:

پـــــه لمــــن دتــــــورو غرونـــــــو دخیبــــــر وادي راګیــــــره
لکــــه تــــور دیـــوان چـــې کښـــیني لـــــه پــــري نــــه ګیــــر چــــاپیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــت پنهـــان هـــره ذره کښـــې دخپـــر خـــوني داســـتان دی

یـــو تـــاریخ یـــې پـــه مـــخ لیـــک دی یـــو یاداشـــت دتیـــر دوران دی

ورو پـــــه ورو دغرونـــــو خواکښـــــې یوکـــــاروان روان ســـــفر کـــــړي

دا را یـــاد مـــې پـــه زړکـــی کښـــې دتیرشـــوي دور منظـــر کـــړي

یـــــوه ورځ بـــــه چیـــــرې دلتـــــه دمحمودکـــــاروان روان و

ګردغبـــــار دده دفـــــوج بـــــه رســـــیدلی ترآســـــمان و

دتکبیـــــر نـــــارې اوچتـــــې اورېـــــدلې دې جهـــــان وې

ددې ملـــــک ذرې ذرې بـــــه لـــــه دهشـــــته پـــــه لـــــړزان وې

پـــه دې خـــاوره دې تیرشـــوي دبـــابر غـــوري فوجونـــه

ابـــدالي نـــادر راغلـــی پـــرې بـــه فخـــر کـــړي داغرونـــه

سیدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خیا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه باید ووایو چې تخیل دشعر یوداسې عنصر او رکن دی چې که ووایو شعر په حقیقت کښې بې له تخیله بل شی نه دی هم ورسره ښایي. همدغه تخیل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښیي چې کله یې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه یې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسیم په پیغامونو پوهوي، یووخت ورته ډک سیندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته دیوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه یو سیلاب داسې وښیي. که دغه شاعرانه خیا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هیڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خیا ل دې چې شاعرته ډېرپټ او مرموز شیان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص یې هم نه شي لیدای دی یې ویني او تعبیرونه ورځنې کوي همدغه تخیل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترینه پیداکیږي او په شاعرو فیلسوف دواړو کښې لیدل کیږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ایجاد قوت لري هغه ارومرو د تخیل خاوندان دي او له تخیل نه ډیر کار اخلي نوویلی شو چې په نیو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخیل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طریقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بیل ؤ. دیوه فیلسوف تخیل دمسایلو په حل کولو او تحقیق کښې سرفیږي مګر دیو شاعر تخیل د احساساتو او عواطفو دتحریک لپاره په کارلویږي.

ځیني محققین وایي چې له شعري خیالاتونه فلسفه پیداکیږي اوله فلسفې نه بیا علم پیداشي یعني شاعرانه خیالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپیدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتیب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خیالات چې څه قدرزیات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زیاته رڼا یې پیداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاریخه له شعره څخه شروع کیږي او په علم ختمیږي.
هومر دیونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پیداشو چې دفلسفې څه پته نه لګیده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنیاته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کینرو دفرانسی یولیکونکې لیکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقیقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقیق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خیا ل ولاړه ده او خیا ل په علوموکښې زښت ډیر د خل لري، نورعلوم خولاپریږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بیخي منلي دي لکه ریاضي او هندسه داهم دانسان له خیاله پیداشوي دي، که چیرې له یوه ریاضي دان څخه د واحد دتعریف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کیږي یا دهندسې دیوه عالم څخه دنقطې تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورڅخه پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان «واحد- نقطه» به یواسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجودنه لري او یو تخیلي شی به وي.
دا چې موږ یو کانی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پیژنو دا هم یوخیا ل دی دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.
تخیل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې یې لري که څوک یې په تشخیص کښې وغولیږي او له او هامو نه یې فرق ونه کړی شي یاېې بیځایه استعما ل کړي نو شعر بیخونده کوي او قیمت یې راټیټوي. ځینې او هام چې ځینو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ویلی بلکه واهمي کلام یې بللی شي لکه امرأالقیس چې پخپل یو ه شعر کښې وایي:

اتقتلنی والمثرفی مضاجعی
ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب یې دادی چې رقیب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې دیمن مشرقي توره ایښې ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښا یې بې امرأالقیس بل څوک ترې ونه ویریږي. که څوک تخیل بې ځایه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاریږي مثلایو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زیړاو سره ګلان، ابشارونه وستایي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي او خیالي شیان تصویروي. یادیوه چاپه مدح اوستاینه کښې دهغه واقعي اوحقیقي صفات پریږدي او دتخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیداکوي او ورپورې تړي یې چې هیڅ حقیقت او واقعیت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عیب باله شي او دخیا ل بیځایه استعما ل بلل کیږي.

تمثیل

تمثیل دې ته وایي چې شاعر او ادیب یومضمون یایو معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترګو ته ودریږي.
تمثیل هم په شعرکښې یو اساسی جزګڼل کیږي او زښت ډیر اهمیت لري. ارسطو وایي چې شعریه تمثیل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کیږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي، چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کیږي دتقلید حسن او د تمثیل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم یوډول نقل اوتمثیل دی دانسان په طبیعت اورمرو اثرکوي او انسان ورڅنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر یه د شعر دتاثیر سبب تمثیل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کیږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي. په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډیر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هیڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګوري نو دښاغلی رښتین دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۶) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومیږي.
دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلي شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شي دې شعر لوړقیمت پیداکړی دی.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کیږي او ننداره به یې کوي مګر خوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کیږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومیږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعني ضرورپکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کیږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

خوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنۍ حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تیرې کړې وې هغه خلک یې ډیر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهیږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږیږي او مفاهمه ورسره وکړي. په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کیږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په ویناکښې څه فرق نه لیدل کیږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا)، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه توررېري او سپین ږیري راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتیربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوخنګه ګرېږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتیا په اثرکښې پیښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بیایې خواهش وکړچې که صحت یې ښه وي بیرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونیسي مګر دامقصد یې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په یوه غره کښې که تر (۷) کالو پورې دسړي غږ وانه وریدل شي دهغه غره ماران ښاماران کیږي او پخپل مینځ کښې یو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړیږي او یو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه یې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهیږي او دفصاحت وبلاغت نوم یې هم نه دي اوریدلي پخپله وینا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې یې شعري او ادبي کیف لیده شي.

وګورئ دغه سړی له یوه ادبي منطق او تمثیل اوتشبیه نه څومره ښه کار واخیست اوخپل مقصد اومطلب یې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهایي حد ته ورسیده چې دیوه مقصد همدغه راز بیان بلاغت اوویونکی ته یې بلیغ ویل کیږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې یې اوریدلی وي هغه ته به په عامیانه محاوروکښې دغسې ډیرې نمونې یادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثیلو اوملي روایاتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی یوموافق تمثیل اوادبي استدلال پیداکوي بیا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثیلو او روایاتو یا متلونو کښې وي او تشبیهات او استعارې یې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطیبان او بلغا بلل کیږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه یوحکایت کوي یاله ملي روایاتو او عنعناتو څخه دخپل بیان دپاره یو ښه تمهید پیداکوي وروسته بیاخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بیانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وینا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک یې په معقولیت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې تردید کوي او مخالفه نظریه قایموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به یو قوی تمهید اوحکایت پیداکوي اوخپله خبره به قوي ښیي، په دې وخت کښې نویوه ادبي مبارزه شروع او دمیدان وړلو دپاره زیات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهیږي اوپه عامیانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکیلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشری راز هم په همدې کښې دی چې سړی باید له ملي عنعاتو او روایاتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کیږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحیاتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښایي چې موږ اوتاسې ته هیڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډیر اثر کوي. په ځینو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي وو. ډیر ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به یې دخپلو عزیزانو احترام ته رابلل او دابه یې ورته ویل چې خپل کام او خپلو عزیزانوته په سپکه مه ګورئ .

یو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د یوه منلي او مسلم دلیل په ډول به یې ویل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر یې په دریاب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډیر متحسس کړه او زیات تاثیربه یې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه یم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به یې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتیا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه یې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقیقت ونلري تاثیر خولري او له یوې ډیرې صحیح فلسفي نه په عوامو باندې زیات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکی دخپلو خبرو له تاثیر لاندې راولي نوبایدله هغه سره داسې وغږیږي چې منطق اوادب یې په هغه تاثیروکړي، تشبیهات او استعارات تخیل او تصویر، استدلال اواستشهاد یې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې یې له مسلماتو څخه وي.
زموږ ادبا اوشعرا باید دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عامیانه بلاغت نه چې دعوامو په ویناؤ، متلونو، روایاتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنګین کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهیږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پیداکړي او دملت په ذوق برابر شي.
دپښتولنډۍ او چاربیتې چې په هر چاښې لګیږي او عمومي مقبولیت لري یو سبب یې همدغه دی چې له عامیانه بلاغت نه یکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبیرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهیدلی شي او هیڅ نا اشنایي پکښې نه ګوري وینا یې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حیات سره پوره تطبیق لري. دمثا ل په ډول به یوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څو لنډۍ

کله چې موږ کوچیاني لنډۍ او دکو چیانو ټپې اورو پوهیږو چې دالنډۍ دکوچیانو له حا ل او حیات سره څومره اتصال لري، او ددوی حیاتي وضعیت څنګه ښه تصویروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بیا غاړې کړې کړې
چې پرې سپرې دي سپینې خولې زیړ پیزوانونه

که چاکله دکوچیانو رواني کېږې لیدلي وي چې په اوښانو باندې پښتنې پیغلې سپرې وي او اوښان یو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کیف ښه پوهیدلی شي چې دلته ویونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرځ کړی دی چې له یوې خوادغه منظره اووضعیت ډیرښه تمثیلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چې اوښان هم دغو پیغلو دښایست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ را ګرځوي.
په دغسې مواردو کښې چې مطلب دغو پیغلوستاینه ده ښایي چې ډیر تعبیرات پیداشي مګر هر تعبیر به دکوچیانو له حال او حیات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.
په یوه بله لنډۍ کښې یوه کوچۍ پیغله خپل اشناته وایي:

ټردې خروړی سپی راتیرشه
ټردې ملالې خولې به زه درتیره شمه

په دې لنډۍ کښې یوشرط اوتعلیق لیدل کیږي چې باید مین یې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې یوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تیریدل دي. په دې ځای کښې البته ډیر مشکل شرطونه پیداکیده چې باید په مین تحمیل شوی وای مګر دکوچیانو له حا ل او ژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط یې لري.
یوه کوچۍ پیغله باید هر څوک له خپل خروړی سپني څخه وډار کړي او خپل سپی لکه لیوه یازمری خلکوته وښیي دلته ټوپک یا توپونه یا ډول له حیات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځينې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقيقت په نامه يوه بله معنی اخلي او وايي چې خوروی سپی نفس دی اوله دې نه تيريدل خدای ته رسيدل دي. که دلته توپ او توپخانې يادې شوې وای ددغسې تاويل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفيت به دې لندۍ کې نه پيداکيده.
ددې لنډۍ په ځواب کښې يو د تورې خاوند او توريالی مين خپلې معشوقې ته وايي:

دسپينې خولې تن راته کيده
که دچړو په څوکولاروي دربه شمه

دا هم يوبليغ تعبير دی او له ده سره مناسب ايسي ځکه چې د چړو په څوکو تيريدل انتهايي مشکلات قبلول دي اوسری پوهيږي چې ددغسې سختې لارې يون دومره ګران دی چې له خوروو سپو تيريدل ورته هيڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خوروو سپيو هم نه ايساريږي.
که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن تهوله ساحري په يوه ښه او بليغ تعبير کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره يو قوي اولطيف تعبير ومومي چې مبتذل اوپيکه نه وي دې سړي په يقين سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه يې قايمه کړې ده. په دې تعبير کښې دانه ده لازمه چې ارومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اويو نوی تعبيراو ښه تصويربه ورته ويل کيږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټيږي
ظالمه ياره سلامي ولاړه يمه

وګورئ دلته يوازې يوښه تصوير اوښه تعبير په سړي اثرکوي. داد حياناکو پيغلو عادت دی چې منګی به يې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې څوک نارينه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نيسي او دريږي په دې وضعيت ښايي چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوخه ګله يې ورليږلی وي نو دا ورته وايي چې زه تا ته سلامي ولاړه يم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټيږي رښتيا وايي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامي په وضعيت ولاړه وي.
په يوه بله لنډۍ کښې يومين د خپلې ليلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګورې اوسپينې خولې ته يې زړه کيږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته څرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شيطان ناست دی
هره شيبه مې ستا خولګۍ ته لمسوينه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووايي چې خوله راکړه يامې ستا خولې ته ډير زړه کيږي دابه يوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پيداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستايي بيا پکښې شيطان کښينوي، وروسته تردې نو ورته وايي چې ستاله خپله کوره دي چې مايه کراره نه پريږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښايي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ويلې وي:
دسپينې خولې واک مې درکړی.....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوى وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه واى
تابه منګى ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ څومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيا يې شرم نه واى نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځاى لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نوواياي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوي خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې بورجل ته به ډير خلک په مختلفولارو تللى وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکى ورځي بل څوک به نه وي ورغلى. هرڅوک چې چيرته ځي اوسفر کوي نودلاري توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردى کفن په سرتړي او روانيږي دا تګ شاعرانه تګ دى چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کيږي او ده به هم له پتنګه زده کړى وي.

دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښيراکوي او ورته وايي:

کور دې نړدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وريادې ووينمه

مګرسړى پوهيږي چې دا ښيرا له مينې اومحبته دى اوپه دې ښيراو کښې عشق او محبت مضمر دى داهم هماغه شان ښيرادى لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړى به پرې ولې نه خوشحاليږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښيرابولي؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډيرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه ورځ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.

په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دى او همدغسې خبروته شعر ويل کيږي.

يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته راڼغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چې په مینه اومحبت پوهیزي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هیڅکله هیره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې بیرته پاکو ل ډیرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډیر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او څوک ورته هیڅ نه ملتفت کیږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړې تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لګیږي او یو یادګار ورځنې پاته کیږي.

«پای»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library